

BARQAROR RIVOJLANISH SHAROITIDA EKOLOGIK KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Tursunova Gulbahor Sharofovna

Guliston Davlat Universiteti "Pedagogika va psixologiya" kafedrası doktoranti.

1992gulika@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20750267>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ekologik kompetentlikni rivojlantirishning nazariy-pedagogik asoslari, ekologik ta'limning mazmuni hamda ekologik madaniyatni shakllantirishning muhim omillari tahlil qilingan. Shuningdek, uzluksiz ekologik ta'limning ahamiyati, ekologik ong, ekologik mas'uliyat va ekologik qadriyatlarni shakllantirishning pedagogik jihatlari yoritilgan. Ekologik kompetentlikni rivojlantirishda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim hamda kasbiy-pedagogik tayyorgarlikning o'rni asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: ekologik kompetentlik, ekologik ta'lim, ekologik madaniyat, ekologik ong, ekologik mas'uliyat, ekologik qadriyatlar, uzluksiz ekologik ta'lim, kasbiy-pedagogik kompetentlik, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, ekologik faoliyat, barqaror rivojlanish.

Zamonaviy voqelik ekologiya muammolari doirasining kengayishi, globallashuv jarayonlarining jadallashishi va ilmiy-texnik taraqqiyot sur'atlari bilan tavsiflanadi. Globallashuv jarayonida iqtisodiyot resurslarni tejaydigan, tabiatni muhofaza qiladigan va ijtimoiy yo'naltirilgan, ya'ni XXI asrning ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy muammolariga muvofiq bo'lib bormoqda. Rivojlanayotgan ekologik-ijtimoiy-iqtisodiy megatizimning asosiy parametrlari haligacha noma'lum. Shu bilan birga, insoniyat hamjamiyatining uning faoliyat ko'rsatish qonuniyatlarini aniqlashga vaqti yo'q, chunki ekologik inqiroz biolandschaft xilma-xilligini yo'qotish, issiqxona effekti, toza suv yetishmasligi va boshqa ko'plab muammolarni oldini olish uchun shoshilinch choralar ko'rishni talab qiladi.

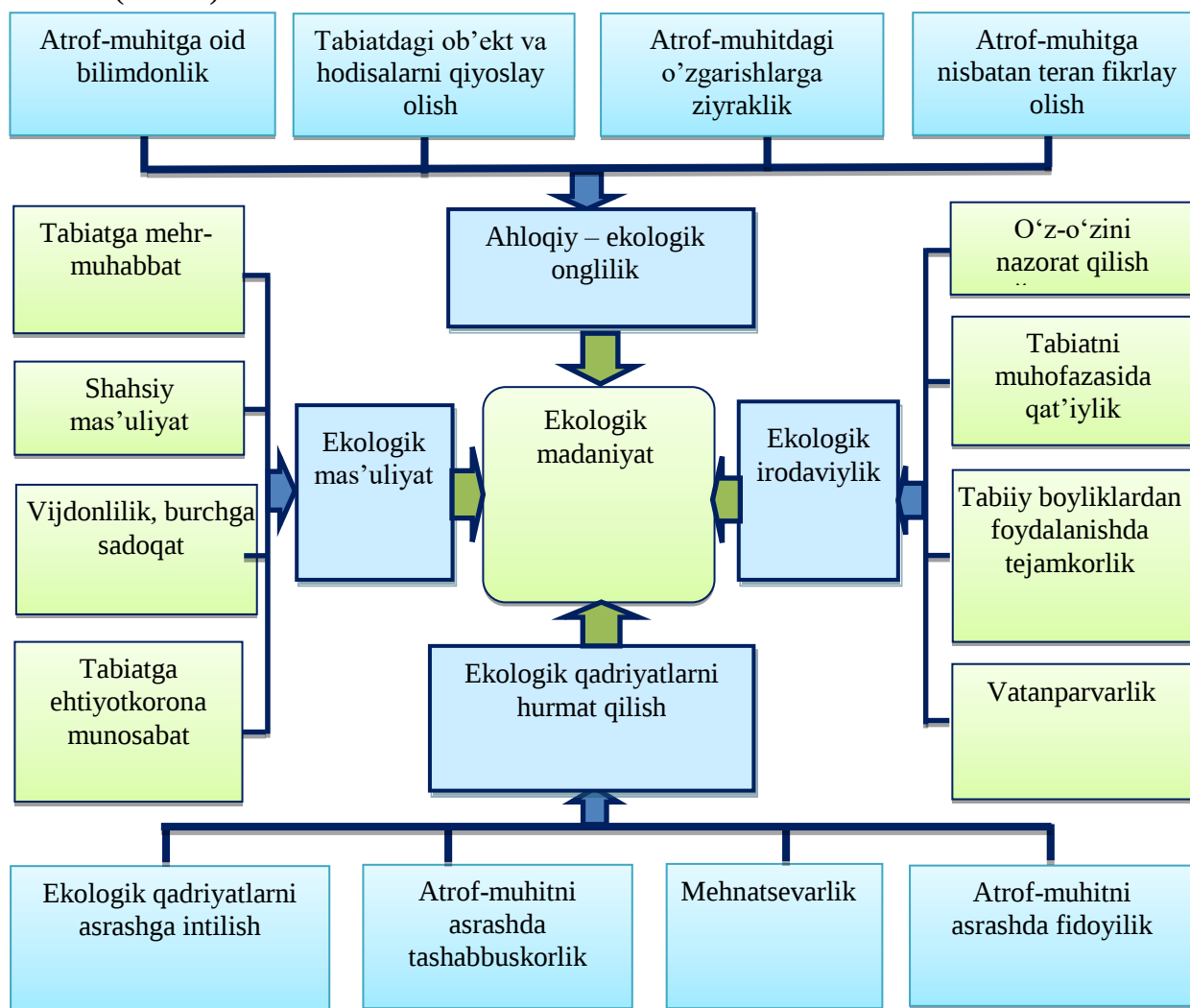
Tabiiy muhitning, iqtisodiy sharoitlar va ijtimoiy-madaniy vaziyatning o'zgaruvchanligi Biologiya yo'nalishidagi mutaxassislarining kompetentligiga yuqori talablarni qo'yadi. Bunday mutaxassis nafaqat haqiqiy biolog, balki atrof-muhitni muhofaza qilishni ta'minlash bo'yicha vazifalarni ham yuqori sifatli bajarishga qodir bo'lishi kerak. U ijtimoiy ekologik ongni malakali va maqsadli rivojlantira olishi, tabiatga ijobiy munosabatda bo'lishi kerak. Bularning barchasi oliy ta'lim tizimida yangi ijtimoiy buyurtmani vujudga keltiradi va ekologiyani o'qitish tarkibida talabalarning ekologik kompetentligini mustahkamlaydi.

"Ekologik ta'lim atrof-muhit va uning holati to'g'risidagi bilimlarni tarqatishga yordam berishi, tabiatni muhofaza qilish va ekologik muammolarni hal qilish sohasida qarorlar qabul qilish mezonlari, standartlari, tavsiyalarini taklif qilishi, quyidagilarning shakllanishi uchun imkoniyatlar yaratishi kerak:

- ekologik ong;
- tabiatni asrash;
- tegishli qiymat yo'nalishlari,
- faol fuqarolik holatiga sodiqlik;
- tabiiy resurslardan oqilona foydalanish uchun axloqiy javobgarlik.

Ekologik madaniyat - voqelikni aniq tasavvur qilish madaniyati, uning tizimli tashkil etilishi va ierarxik yaxlitligidir, ekologik madaniyat tabiiy voqelikni ijtimoiy-iqtisodiy voqelikdan ajratmaydi, balki dunyoning sintetik manzarasida ularning birligini nazarda tutadi.

Shaxsning ekologik madaniyatini shakllantirishda quyidagi asosiy fazilatlarini hisobga olish lozim: ahloqiy-ekologik onglik, ekologik mas'uliyat, ekologik irodaviylik, ekologik qadriyatlarni hurmat qilish. Shaxsning ushbu keltirib o'tilgan fazilatlari ham o'z navbatida uni tashkil etuvchi elementlaridan iborat bo'ladi. Shaxsning ekologik madaniyatni belgilovchi fazilatlar (1-rasm).

1-rasm. Ekologik madaniyatni belgilovchi fazilatlar

Ekologik ta'lim – tabiatga nisbatan ijobiy munosabat va uni muhofaza qilishda shaxsiy daxldorlik tuyg'usini shakllantirishga olib keladigan, tabiatni muhofaza qilish ishlarida shaxsan ishtirok etishga asoslangan harakatga yo'naltirilgan jarayon. Ekologik ta'lim innovatsion ta'lim asosida amalga oshirilishi zarur.

O'zbekiston Respublikasida ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasining asosiy maqsadi inson sivilizatsiyasining ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik rivojlanishini uyg'unlashtirish bilan bog'liq bo'lib, atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan

ko'p qirrali mutaxassislarni shakllantirishning ijtimoiy buyurtmasini belgilaydi. Hozirgi zamonda oliy texnik ta'lim tizimi boshqa ta'lim tizimlari qatori ushbu ijtimoiy buyurtmani bajarish mas'uliyatini oladi.

Uzluksiz ekologik ta'lim tabiiy muhitni muhofaza qilish va himoya qilish bo'yicha mas'uliyat, bilim va ko'nikmalarni shakllantirishni ta'minlaydigan shaxsning tabiat bilan o'zaro munosabatlarining majburiy amaliy komponentini o'z ichiga oladi. Shuni ta'kidlash kerakki, tarbiyada tabiatga moslik tamoyili tabiiy va ijtimoiy jarayonlarning o'zaro bog'liqligini, tabiat va inson rivojlanishining umumiy qonuniyatlari bilan muvofiqlashtirishni, tabiatga axloqiy munosabatni, ekologik tafakkurni va xulq-atvorni tarbiyalashni o'z ichiga oladi. Ekologik moslik va ekologik axloqning klassik g'oyalariga muvofiq qurilgan, lekin shu bilan birga ekologik inqirozning zamonaviy muammolari va biolandshaft xilma-xilligini yo'qotishning oldini olish talablari bilan bog'liq holda yaratilgan.

Uzluksiz ekologik ta'limning maqsadi va natijasi shaxsning xulq atvorida ekologik madaniyatni shakllantirishdir. Bu jarayonda "O'qituvchi" muhim ahamiyatga ega bo'lib, u ekologik bilim va axloqni shakllantirish va saqlash, to'plangan ekologik tajribani kelajak avlodlarga yetkazish uchun mas'ul bo'lib, sayyora sivilizatsiyasining kelajagi uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olishga qodir bo'lishi kerak. Hozirgi ijtimoiy-madaniy vaziyatda barqaror rivojlanish muammolarini hal etishda "O'qituvchi" tizimining ustuvor roli alohida dolzarb va ahamiyatlidir, bunday o'qitishni tashkil etishda quyidagilar hisobga olinishi kerak:

- ta'lim tizimini modernizatsiya qilishga ta'sir etuvchi va uning samaradorligini belgilovchi ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik omillar;
- oliy ta'lim muassasalarida pedagoglarni tayyorlashning hozirgi tendensiyalari;
- Yevropa integratsiyasi sharoitida mutaxassislarni kasbiy tayyorlashga qo'yiladigan talablar.

Oliy ta'lim uzluksiz ekologik ta'lim berish talabalarida tabiatni muhofaza qilish va ekologik madaniyatni shakllantiradi, buga esa o'z navbatida ularda ekologik kompetentlikning namoyon bo'lishi orqali erishiladi.

Talabalarning ekologik kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish jarayonini axborot jamiyati talablari va hayotning ijtimoiy-iqtisodiy, ekologik va texnologik sohalaridagi o'zgarishlariga muvofiq shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va umumiy, ijtimoiy va amaliy ekologiya mazmuniga integratsiyalash asosida qurish maqsadga muvofiqdir. Bunday kompetentlik talabalar tomonidan ekologik yo'nalish bo'yicha ta'lim faoliyatini tashkil etishni ta'minlaydi.

Oliy ta'limni zamonaviy modernizatsiyalash va ekologik inqirozning chuqurlashuvi sharoitida talabalarning pedagogik, ekologik kompetentligi ba'zi mualliflarning tadqiqot ob'ektiga aylangan. Ularning barchasi aholining ekologik ongini rivojlantirishda yetakchi rol ushbu funksiyani bajarish uchun tayyorlangan mutaxassislarga tegishli bo'lishi kerak, degan fikrga qo'shiladi.

"Kompetentlik" tushunchasi "belgilangan maqsadga erishish uchun sub'ektning ichki va tashqi resurslardan samarali foydalanish qobiliyati va tayyorligida ifodalanadigan rasmiy va norasmiy ta'lim ta'sirining natijasidir. Biologiya ta'lim yo'nalishidagi talabalarning ekologik kompetentligini "ekologik faoliyat sub'ektining kasbiy-shaxsiy integrativ xususiyati" sifatda

belgilanadi va bu bo'lajak mutaxassisning uzluksiz ekologik ta'limning kasbiy-pedagogik muammolarini hal qilish qobiliyati sifatida namoyon bo'ladi.

Bo'lajak mutaxassislarning ekologik kompetentligini rivojlantirish darajalarini, uning namoyon bo'lish shakllari va usullarini aniqlash, ekologik faoliyat ta'lim sohasidagi mutaxassisning kasbiy faoliyati sifatida biosfera va jamiyatning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shishga qodir bo'lgan shaxsning ekologik madaniyatini rivojlantirish uchun pedagogik shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Ekologik kompetentlik – bu “shaxsiy hodisa, uning mohiyati insonning o'z kasbiy faoliyati uchun ijtimoiy mas'uliyatni anglagan holda tabiiy va ijtimoiy-madaniy tarkibiy qismlarning birligida atrofdagi voqelikni sub'ektiv ravishda idrok etishga tayyorligi va qobiliyatidir. Ekologik-kasbiy kompetensiya kasbiy mahoratning akmeologik invarianti, integrativ hodisa, ekologik madaniyatni rivojlantirish jarayonlari va gumanitar fanlar mutaxassislarning kasbiy kompetentligi integratsiyasi natijasi sifatida qaraladi. Bu shaxsning ekologik kasbiy yo'naltirilgan qarashlari va e'tiqodlari tizimi; kasbiy faoliyatning ekologik salohiyatini yangilash zarurati; kasbiy yo'naltirilgan ekologik bilimlar tizimi; ekologik-kasbiy faoliyatga tayyorlik; ekologik-kasbiy fikrlash qobiliyati tizimi kabi muhim xususiyatlarda aks etadi.

O'qituvchining kasbiy-pedagogik kompetentligi “shaxsning psixologik-pedagogik va axborot bilimlari sohasidagi kompetensiyalari yig'indisi, jamoada ijtimoiy-ahamiyatli funksiyalarini bajarish, salbiy xatti-harakatlarni oldini olish va bartaraf etish imkonini beradigan, shaxsning ijtimoiy-ahamiyatli xususiyatlarini rivojlantirish va o'z-o'zini rivojlantirish jarayoniga faol ta'sir ko'rsatish qobiliyatida ifodalanadigan integratsiyalashgan xususiyatdir”. Shu bilan birga, bo'lajak o'qituvchining kasbiy-pedagogik kompetentligini shakllantirish, oliy ta'lim muassasasining zamonaviy axborot-ta'lim maydonida tayyorlash jarayonining ustuvor maqsadidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdunazarov L.M. Ekologik ta'lim va tarbiyaning nazariy asoslarini takomillashtirish // p.f.f.d.(PhD) diss.avtoreferati. –T. 2022.-60 b.
2. Adilov Z.Yu. Diniy manbalarda ekologik muammolarning yechimi // f.f.f.d. (PhD) diss.avtoreferati. –Samarqand.: 2020.- 52 b.
3. Aydarov E.B. O'quvchi yoshlarga tabiiy hududlarni muhofaza qilish orqali ekologik tarbiya berish texnologiyalarini takomillashtirish // p.f.f.d.(PhD) diss.avtoreferati. – Chirchiq -2021.-48 b.
4. G'ulomov A.B. Jadid mutafakkirlarining ekologik madaniyatga doir qarashlari: tarixiy-falsafiy tahlil // f.f.d. (PhD) diss. –Buxoro. 2021.-127 b.
5. Djurabaeva Z.A. O'zbek tilida ekologik terminlar // fil.f.f.d. (PhD) dis.avtoref. –T.2018.-48 b.